

NƏSİMİ POEZİYASINDA BƏŞƏRİ SEVGİ

Aysel Cəfərova

AMEA, Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu
ayselcafarova56@gmail.com

Açar sözlər: Nəsimi, poeziya, fəlsəfə, sevgi, bəşəri sevgi.

Anadilli fəlsəfi poeziyanın banisi İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığı çoxşaxəli olmaqla yanaşı fəlsəfi düşüncələr ilə də zəngindir. Bizim bu məqaləmiz dahi şair və mütəfəkkirin yaradıcılığını əhatə edən çoxsaylı mövzulardan ən genişlərindən birinə onun bəşəri sevgi anlayışına həsr olunmuşdur. Nəzərə alsaq ki, təsəvvüfdə sevgi bəşəri və ilahi olmaq üzərə mövcuddur və bir məqalədə hər iki mövzunun tam şəkildə əhatə olunması mümkün olmadığından bu məqalədə ilahi sevgiyə yer vermədən şairin sadəcə bəşəri sevgisini araşdırma mövzusu etmişik. Giriş hissəsində bu mövzunun qələmə alınmasının müasir dövrdə nə üçün aktual olması barədə düşüncələr ifadə edilmişdir.

Məqalənin birinci hissəsində müəllif, İ. Nəsiminin şeirlərində geniş yer verdiyi bəşəri sevginin köklərini tədqiq etmişdir. Bu hissədə müəllif, şairin şeirlərində tez-tez müraciət etdiyi Qurani-Kərimdən bəzi ayələrdən misallar göstərərək Allahın insana münasibəti, müqəddəs kitabda yer alan insan təsvirlərinə əsasən onun gözəl biçimdə yaradılmağından bəhs edir.

Məqalənin ikinci hissəsində müəllif insanı Allahın təzahürü olaraq görən şairin düşüncələri və şeirlərinə müraciət edərək onun bəşəri sevgisindən bəhs edir. Bu hissədə, şairin insanın gözəlliyinə və kamilliyinə baxaraq Allahın təcəllisini görməsi və buna görə də ona duyduğu sevgi və heyranlıq barədə qəzəllərə yer verilmişdir.

Nəticə hissəsində, müəllifin, şairin şeir və qəzəllərinin araşdırmasının sonunda əldə etdiyi ümumilikdə bəşəri sevgi barədə düşüncələri qısa şəkildə verilmişdir.

HUMAN LOVE IN NESİMİ'S POETRY

Aysel Jafarova

ayselcafarova56@gmail.com

Keywords: Nasimi, poetry, philosophy, love, human love

The founder of vernacular philosophical poetry, Imadaddin Nasimi's creativity is multifaceted and rich with philosophical thoughts. This article of

ours is dedicated to one of the broadest topics covering the creativity of the genius poet and thinker, his concept of human love. Considering that love in Sufism is both human and divine, and since it is impossible to fully cover both topics in one article, we have made the poet's human love the subject of research without giving place to divine love. In the introductory part, thoughts are expressed about why writing this topic is relevant in modern times.

In the first part of the article, the author, studied Nasimi's roots of human love, which he gave a lot of space in his poems. In this part, the author shows examples of some verses from the Holy Quran, which the poet often refers to in his poems, and talks about God's attitude towards man and his creation in a beautiful form based on the human images in the holy book.

In the second part of the article, the author refers to the thoughts and poems of the poet, who sees man as a of God, and talks manifestation about his love for humanity. In this part, there are ghazals about how the poet saw the manifestation of God by looking at the beauty and perfection of man, and therefore we can see his love and admiration for him.

In the concluding part, the thoughts of the author, about human love of the poet, in general, obtained at the end of the study of the poet's poems and ghazals are briefly presented.

ЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ ЛЮБОВЬ В ПОЭЗИИ НЕСИМИ

Айсель Джафарова
ayselcafarova56@gmail.com

Ключевые слова: Насими, любовь, поэзия, философия, человеческая любовь

Творчество основоположника философской поэзии на родном языке Имадеддина Насими многогранно и богато философскими мыслями. Эта наша статья посвящена одной из самых широких тем, охватывающих творчество гениального поэта и мыслителя, его концепции человеческой любви. Учитывая, что любовь в суфизме и человеческая, и божественная, и так как невозможно полностью осветить обе темы в одной статье, мы сделали предметом исследования человеческую любовь поэта, не уступая место божественной любви. Во вступительной части высказываются мысли о том, почему написание данной темы актуально в наше время.

В первой части статьи автор изучал корни человеческой любви которой И. Насими, уделял много места в своих стихах. В этой части автор приводит примеры некоторых аятов из Священного Корана, на которые поэт часто ссылается в своих стихах, и рассказывает об

отношении Бога к человеку и его творении в прекрасной форме на основе человеческих образов в священной книге.

Во второй части статьи автор обращается к мыслям и стихам поэта, который видит в человеке проявление Бога, и говорит о своей любви к человечеству. В этой части есть газели о любви и преклонение поэта перед человеком, взглянув на красоту и совершенство человека увидив явление Бога в нем.

В заключительной части кратко представлены мысли автора, о человеческой любви поэта, вообще, полученные в конце изучения его стихотворений и газелей.

Giriş

Saysız müharibələrin baş verdiyi, insanların bir-birilərinə qarşı din, dil, irq, milli mənsubiyyət fərq etmədən aqressiya ilə dolduğu bir dördə təbii olaraq ziyalı insanlar bütün dünyanı daha tolerant və humanist olmağa çağırırlar. Yaşadığımız dövrdən bir neçə əsr öncədən bu ideyaları təbliğ edən və neçə nəsilə güclü təsir etməyi bacaran Nəsimi yaradıcılığının tədqiqi bu baxımdan aktualdır. Bizim də bu məqaləni yazarkən əsas məqsədimiz, Nəsiminin bəşəri sevgisi barədə gerçəklərə vəqif olmaq üçün onun yazıya tökdüyü sətirlərə nəzər salmaqla yanaşı eyni zamanda, mövzumuz çərçivəsində, onun yaşadığı dövrün ictimai-siyasi vəziyyətini, dərinədən hakim olduğu İslam fəlsəfəsini, sufizmi, və hürufizmi də diqqətə almaqla fikirlərimizi əsaslandırmaqdır. Onu da əlavə edək ki, Nəsimi yaradıcılığının mürəkkəbliyini nəzərə alaraq, biz bu məqalədə yalnız yaradılış məsələlərinə toxunacağıq, idrak prosesini isə ayrıca bir tədqiqat mövzusu olaraq götürüləcəkdir.

Nəsiminin insan sevgisinin kökü

İ.Nəsimi insanı yaradılmışların ən gözəli, ən mükəmməli olaraq görürdü və bildirirdi ki, insanı sevməsi yaradanın onu sevməsinə görədir. O, tez-tez şeirlərində Quranın 95-ci surəsi “ət-Tin” -də keçən Həqiqətən, biz insanı ən gözəl quruluşda xəlq etdik (yaratdıq), sonra onu aşağılardan aşağıya atdıq.” [1]ayəsinə müraciət edir. Faseh yazırdı ki, “əhsənittəqvim” dedikdə Allahın insanı surətən gözəl quruluşda yaratması nəzərdə tutulmur. Yəqin ki, Allah “Gözəl quruluş” dedikdə, insanda olan əsl, həqiqi, batini gözəllikləri, ondakı elm, əxlaq, ibadət və itaət, ümumiyyətlə onun kamilliyinə dəlalət edən gözəl xüsusiyyətləri nəzərdə tutmuşdur. Elə buna görə də insanın bir adı, daha doğrusu bir ləqəbi “əhsənittəqvim”dir, necə ki, Nəsimi başqa şeirində deyir. [2,s.52]

*Çün Əzazil əhsəni-təqvimə baş endirmədi,
Anda sirri-Kəbəyi-hənnan umarsan nə əcəb?! [3,s.70]*

Nəsimi, Tanrının yaratdıqlarından hamısından ən üstün insanı qılmağını Quran ayələrindən yola çıxaraq əsaslandırır. Məlum olduğu kimi Quranı-Kərimdə qeyb elminin bilicisinin yalnız Allah olduğu və bunu sadəcə seçilmiş şəxslərə bildirməsi barəsində bir neçə ayə mövcuddur. Məsələn, Nəml surəsi 65-ci ayədə bildirilir: “(Ey Peyğəmbərimiz!) De: Asimanda və yerdə Allahdan başqa heç kəs qeyb elmindən agah deyildir və heç kəs nə vaxt diriləcəyini və nə vaxt qəbirdən qaldırılacağını bilmir.” Eyni zamanda, Cin surəsi 26 və 27-ci ayələrə nəzər salaraq: “O (Allah) qeyb elmini bilir və Allahın razı olduğu peyğəmbərlərdən başqa heç kəs qeyb aləminə agah deyildir.” Nəsimi də Qurana istinadən qeyb aləminin sirr olduğunu bildirənlərə qarşı insanın üzünə baxdığı təqdirdə açıq-aşkar orada qeybin sirlərini oxuyacağını bildirmişdir.

*Qeybi-mütləq sirrini əgərçi pünhan göstərir,
Aşikarə kəndözin bər vəchi-insan göstərir.* [3,s. 61]

Biz yuxarıda və aşağıda göstərdiyimiz beyti, Nəsiminin hürufizmin təsiri altında olduğu zamanlarda yazdığını güman edirik:

*Gər dilərsən, görəsən həq üzünü eynəl-yəqin,
Bistü-həştü sivü dü təvili bürhan göstərir.* [3,s.61]

İ. Nəsimi insanlara duyduğu dərin sevgi səbəbindən onları sadəcə bir şeyə görə ayırırdı: İnsanın kamil və cahil olmasına görə. Nəsimi cahil insana “Hər sözün fəhm etməyən adəm” deyər müraciət etmiş, kamil insana isə aşağıdakı misraları yazmışdır.

*Mərhaba, insani-kamil, canımın cananəsi,
Aləmin cismi sədəfdir, sənmişən dürdanəsi.* [3,s.31]

İnsanın zahirinin necə olmasından asılı olmadan, daxilində tanrı nuru olan hər kəs gözəldir. İnsanı çirkinləşdirən onun cahilliyi və bu səbəbdən də nəfsinə uymasıdır.

*Çün Əzazil əhsəni-təqvimə baş endirmədi,
Anda sirri-Kəbeyi-hənnan umarsan nə əcəb?! [3,s.70]*

Yuxarıdakı beytdə insanın ən uca məxluq olaraq yaradılmasına heyran olan Nəsimi, insana baş əyməyən İblisdən Kəbənin dirəyi, sütunu Hənnanın sirrini bilməyinin əbəs olduğunu vurğulamışdır.

*Səni bu hüsni-camal ilə, bu lütf ilə görən,
Qorxdular həq deməgə, döndülər insan dedilər.* [3,s.217]

Qurani Kərimə görə, Allah ilk insan olan Adəmi yaratdıqdan sonra ona öz ruhundan üfürmüşdür. Özündə yaratıcısı olan Allahın ruhunun hissələrini əks etdirən insana tanrı da demək mümkündür. Məhz buna görə də, Nəsimi insanı mükəmməl görürdü. İnsanın özünün Tanrının ruhunu əks etdirməsini dərk etməsi bir növ Tanrını dərk etmək sayılır. Könül Bünyadzadə, islam fəlsəfəsində panteist mövqeyə əsaslanan irrasional idrak forması barəsində yazır: “İnsanın ruhu sanki heç bir yerə tərənmir, bütün yaradılmışları da, Yaradanı da, nisbini də, Mütləqi də öz içində tapıb dərk edir. Burada da

insanın idrak xətti Tanrıdan keçir, Lakin bu Tanrı kənar bir yerdə deyil, insanın özündədir. Mütləqi dərk etmiş insanın özü Tanrıdır.” [4,s.79]

Nəsiminin bununla bağlı beytinə nəzər salaq:

Kəndi Vücutunda çün buldu Nəsimi səni,

Bildi yaqin kəndidir məzhəri-ənvari-zat. [3,s.11]

İnsana olan sevgi məhz kamil insana olmalıdır ki, öz elmi ilə hər bir sirrə vaqif olub ucalacaqdır. Buna görə də o, kamil insanı canından da əziz biri olaraq qarşılayır. Əlbəttə ki, Nəsimi kimi 3 dildə öz fəlsəfi fikirlərini rahatlıqla insanlara çatdıran biri üçün insanın maariflənməsi, kamil sayıla biləcək qədər bilgilərə sahib olması önəmlidir, həm də onun canından saya biləcəyi qədər. Şair, burada Tanrının yaratdığı bu dünyanın sədəfə və yaradılmışların ən sonuncusu və gözəli olan kamil insanı isə inciyə, mirvariyyə bənzədərək onun nə dərəcədə dəyərli olduğunu vurğulamışdır. Cahil insandan bir insanın öyrənə və qazana biləcəyi bir şey yoxdur. Bunu aşağıdakı beytində belə ifadə etmişdir:

Söhbət etmə, söhbət etmə dəgmə hər nadan ilə,

Nadanın tərbiyətindən həm yenə nadan bitər. [3,s.24]

Nəsimi poeziyasında Tanrı təzahürü olaraq insan

İ. Nəsimi, bütün yaradıcılığı boyunca Qurani-Kərimdə keçən ayələrə müraciət etmişdir. Nəsiminin gənclik illərindən heyran olduğu, şeirlərində tez-tez istifadə etdiyi “ənəl-həqq” ifadəsinin sahibi, elə Nəsimi kimi öz etiqađı uğruna, dediklərini anlaya bilməyən insanlar tərəfindən edam edilən sufi mütəfəkkir Hüseyn Mənsur Həllac da öz “Təvasin”ində Qurani-Kərimə müraciət etmişdir. Könül Bünyadzadə bu barədə yazır: “Əvvəla, Mənsur Həllac bütün əsəri boyu öz fikirlərini Qurani-Kərimdən gətirdiyi ayələrlə əsaslandırır və ya onun düşüncələri bir növ ayələrə verilmiş təfsir xarakteri daşıyır. Təsədüfi deyil ki, mütəfəkkir: “Quranda hər şeyin elmi var...” – deyə bildirir.” [5,s.13]

Ümumiyyətlə, Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatında İzzəddin Həsənoğlu və Nəsimi kimi mütəfəkkirlərin qəzəllərində sufi-mistik ideyalar və obrazlar artım təşkil edirdi. Bu Nəsimi yaradıcılığında özünü daha qabarıq şəkildə göstərdi. Akademik İsa Həbibbəyli Nəsimi haqqında yazır: “Onun şeirlərində insan Orta əsrlər Şərq və Azərbaycan poeziyasında olduğu kimi aşiqanə şəkildə olmaqdan daha çox konkret olaraq fərdin mənəvi ucalığı, şəxsiyyətin daxili azadlığı və əzəməti formatında təqdim olunmuşdur. Daha doğrusu, Nəsimi insanı klassik Azərbaycan şeirindəki eşq mehrabından çıxardaraq ilahi varlıq səviyyəsinə doğru yol gedən həqiqət aşiqi qismində tərənnüm etmişdir.” [6,s.10] Yəni, Nəsimi yaradıcılığında insan artıq sadəcə lirik aşiq olaraq deyil, eyni zamanda tanrısını sevən onu onu tapmaq üçün cəhdlər edən, eyni zamanda aciz deyil qüdrətli bir insan olaraq göstərilir.

Mən mülki- cahan, cahan mənəm mən!

Mən həqqə məkan, məkan mənəm mən! [3,s.22]

*Mən ərş ilə fərşü kafü nunam,
Mən şərhi bəyan, bəyan mənəm mən!* [3,s.22]
*Mən cümlə cahanü kainatam,
Mən dəhrü zaman, zaman mənəm mən.* [3,s.23]

Yuxarıdakı beytlərdə şair, demək olar poeziyasının əsasını təşkil edən insan haqqında dünyagörüşünü ortaya qoyaraq aciz sayılan insanı ülviləşdirir, qüdrətli göstərirdi. İnsanın bütün dünya və eyni zamanda dünyanın mülkü (yəni zənginliyi) olduğunu vurğulayaraq, həm də yer göy, bütün kainata bərabər olduğunu, insanın varlığının Allahın varlığının bəyanı, sübutu olduğunu bildirirdi. Nəsimi, ümumiyyətlə, insanın Allahın nurunun bir təzahürü olması fikrini bir çox qəzəllərində ifadə etmişdir. Məsələn, aşağıdakı beyt buna nümunə ola bilər.

*Ol gizli gəncin sirriyəm kim, zahir oldu gövhərim,
Ol gövhərəm kim, gün kimi aləmdə məşhur olmuşam.* [3,s.8]

Burada mütəfəkkir “gizli gənc” (gənc fars dilində xəzinə deməkdir) dedikdə “Mən gizli bir xəzinə idim. Bilinmək istədim və məxluqu yaratdım” qüdsi hədisinə istinadən Tanrını nəzərdə tutmuşdur. Tanrı bilinmək üçün insanı yaratmış və ona öz ruhundan üfürüb yer üzünə xəlifə təyin etmişdir. İnsan da, Tanrı nurunun daşıyıcısı olaraq Tanrının varlığının birbaşa sübutudur. Buna əlavə misal olaraq Nəsiminin aşağıdakı beytini də göstərmək olar:

*Mən gənci-nihani, küntə kənzəm,
Mən gənci nihan, nihan mənəm mən!* [3,s.23]

Nəsimi, sufi olaraq insanın Tanrını dərk etmə yolunun, ancaq özü-özünü dərk etməkdən keçdiyini bilirdi və insanın nurlar nurunun – Tanrının təzahürü olduğundan əmin idi. Buna görə də aşağıdakı beyti qələmə almışdır.

*Kəndi vücudunda buldu Nəsimi səni,
Bildi yəqin kəndidir, məzhəri ənvəri zat.* [3,s.11]

İnsan özünü dərk edərsə ətrafını və ən əsas Tanrını dərk edər ki, bununla da yaradılan hər şey və hər kəsdə Onu görər. Bunu Z. Məmmədov belə ifadə edib: “Nəsimi Allahı dərk etməklə mövcud çoxluğun heçliyə varması, hər şeyin vahid varlığın təzahürü olaraq qalması fikrinə şərik olur.” [7,s.254] Buna misal olaraq şairin aşağıdakı beytinə nəzər salaq:

*Mən məndə həqqi buldum, həqqəl-yəqin həqq oldum,
Uyxuda qaldı münkir nəqşü xəyal içində.* [3,s.33]

Nəsimi, bir sufi mütəfəkkiri olaraq, Tanrını dərk etmək və ona çatmaq mərhələlərinin ən sonuncusuna, insanın, yuxarıda da bildirdiyimiz kimi yalnız özünə nəzər etməklə və özünü dərk etməklə çata biləcəyini vurğulamışdır. O, insanlara qarşı sevgi dolu olub onların qəlblərində gözəl şəkildə yer etmənin önəmini aşağıdakı beytində belə bildirmişdir:

*Təvafı-Kəbənin gərçi səvabi çoxdur, ey mövla,
Könül Allah evidir gəl, təvaf etmək anı ovla!* [3,s.65]

Şair, inanan insanın könlünün elə Allahın olduğu yer olaraq qəbul edərək, insan könlünü Kəbə ilə müqayisə etmişdir. Eyni baxış tərzini “*Könülmi yey, Kəbəmi yey, söylə bana akli ərən, Yüz Kəbədən daha yeydir bir könül ziyarəti.*” [8,s.176] deyən sufi şair Yunus Əmrənin də yaradıcılığında görmək mümkündür.

Nəsimi, əslində qəlbində inam olmayan din xadimləri – sözdə “fəqihlər” və “sufilər” tənqid edərək onların sıradan insanlardan heç bir üstünlüklərinin olmamasını və bu adlardan sadəcə qazanc vasitəsi kimi istifadə etməklərini tənqid etmişdir. Orta əsrlərdə insanları sözdə “din xadimlər”inə qarşı maarifləndirirdi.

Ey qılan də vi ki, sufiyəm, fütüvvatın nədir?

Gər səfa əhlindən oldun, həqqə mir atın nədir, [3, s.17]

Və yaxud

Eyləmişsən surəti-sufiliyi dükkani-kəsb,

Bundan özgə var isə göstər kəramatın nədir. [3,s.17]

Şair, ümumiyyətlə, şeirlərinin bir çoxunda özünü dindar və ya sufi kimi təqdim edən və əslində qəlblərində iman olmayan yalançı din yolçularını tənqid etmiş və sadəcə insanı tanrı tərəfindən yaradıldığı və onun yer üzündə bir tərənnümü olduğu üçün sevməyin belə yalandan namaz qılmaqdan, ibadət edirmiş kimi görünməkdən daha üstün olduğunu qeyd etmişdir. Nəsimi həqiqi dindar üçün, sufizmdə aşiq üçün ibadət etmək üçün məkanın fərqi olmadığını, əsas olanın məşuqa olan həqiqi sevgi olduğunu qeyd edir. Onun aşağıdakı beytləri bu fikirlərinə gözəl bir nümunədir.

Məscidü xanəgaha sən sufitək olma qürrə kim,

Aşiqə cümlə yerü gög məbədü sovməat olur. [3,s.58]

Və yaxud

Əhli-həq hər yerdə məskən dutsa həqdir mənzili,

Kəbəvü bütخانəvü məscid, kəlisası nədir? [3,s.20]

Əbülfət Həsənoğlu yazır: “Könlündə Allahın üzünü görəni aşiq Kəbədən üz döndərir - deyən aşiq, adi dindarlara müraciətlə gör ki, üzünü həqiqi qibləyə, Allaha tərəf çevirmişdir – söyləyir.”

Kəbədən döndərdi yüzün kim ki, gördü yüzünü,

Gör nə gerçək qibleyi-didarə döndərmiş yüzün. [9,s.30]

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi sufilər insanı Tanrının yer üzərində təcəllisi kimi görürdülər. Nəsiminin də insana olan sevgisinin əsasında Tanrıya olan sevgi durur. Belə bir fikrə gəlmək mümkündür ki, şair baxdığı hər yerdə, ən çox da Qurani-Kərimə görə də “ən gözəl biçimdə yaradılmış” insan simasında Tanrını görməyi ilahi eşqin son həddi hesab edirdilər:

Ey Nəsimi, sən həqiqi bil, həqqə iqrar eylə kim,

Çünki insanü bəşərsən, həq deyən insan mənəm! [3,s.22]

Yuxarıdakı beytlərdə Nəsimi, Allahu tanıyıb, onu dil vasitəsilə dilə gətirməyi özünə nəsihət etmişdir. Nəsiminin bütün yaradıcılığı boyunca biz ilahi eşqlə yanaşı ən çox müraciət etdiyi mövzunun insana olan sevgi, kamil insan konsepsiyası olduğunu görürük. Onun ən məşhur və haqqında ən çox ziddiyyətli fikirlər olan “Sığmazam” rədifli şeirinə baxdıqda şeirin ilk misralarında şairin gözündə insanın ululuğunun şahidi oluruq:

Məndə sığar iki cahan, mən bu cahana sığmazam,

Gövhəri-laməkan mənəm, kövnü məkana sığmazam. [3,s. 4]

Burada şairin bəhs etdiyi iki dünya – daxili, yəni mənəvi dünyası və maddi həyat, insanın bədənidir. Bir insanda həm maddi, həm də mənəvi iki dünyanın yerləşə biləcəyi və eyni zamanda, insanın tək bir maddi aləmə sığa bilməyəcəyi qədər böyük və qüdrətli olmasından bəhs edir. Şairə görə, bu qədər qüdrətli yaradılmış varlıq təbii ki, çox sevilməlidir.

Nəticə.

Nəticə olaraq onu qeyd etmək istərdik ki, biz bu məqalə boyunca, İ. Nəsiminin bəşəri sevgi anlayışını ələ almağa çalışdıq. İlk öncə giriş hissəsində bu mövzuya müraciət etmə səbəblərindən qısaca bəhs etdik. Daha sonra Nəsiminin insana olan sevgisindən və bunun onun Allaha olan sevgisi ilə birbaşa əlaqəsindən bəhs etdik. Çünki, şairin insana sevgisi yaradana olan sevgisindən qaynaqlanırdı. Elavə olaraq, biz şairin bir sufi kimi insanı Tanrının yer üzündə bir təzahürü olaraq görməsi və mədh etməsi ilə əlaqəli beytlərinə nəzər salmış və təhlil etmişik.

O, əsrlər öncədən insanlar uğruna mübarizə apardığı üçün insanların sevgisini qazanmışdır və onun təbliğ etdiyi birlik-bərabərlik ideyasında din-dil ayırımı olmadan hər kəsi əhatə edirdi. İnsanların bir-birlərini dinlərini qəbul elətdirmək məqsədilə və ya öz dinlərindən görmədiklərini, kafir saydıqlarını qəddarcasına qətl etdikləri vaxtda belə tolerant olmaq həqiqətən, də Yunus Əmrənin də dediyi kimi “Yaradılanı severim Yaradandan ötrü” deməkdir. Nəsimi öz dili ilə bunu belə izzah edir:

İsamısan, Musamısan?!

Ya Yusifi-Kənanmısan?!

Vallah ki, canım canısan,

Mən səndən üz döndərmərəm.¹

Məqaləni yazarkən apardığımız araşdırmanın sonunda gəldiyimiz nəticə - şairin yaradıcılığında geniş şəkildə öz əksini tapan insan sevgisinin qaynağı bizcə, ilk öncə İlahiyə olan sevgidən gəlir. Çünki ən nəhayətində Nəsimi bütün həyatı boyunca davam edən, insanı Tanrının təzahürü olaraq görməsi və insanı həm

¹ <https://www.ens.az/az/imadeddin-nesimi-yuz-min-cefa-qilsan-mene>

maddi, həm də mənəvi aləmə sahib olan, gözəlliyini gördükcə heyran olunmalı olduğunu, Allahın varlığının bir dəlili olaraq ilahi nura sahib olduğunu dəfələrlə dilə gətirmişdir. Bütün bunlar da, bu mükəmməl şəkildə yaradılmış məxluqa sevgi və hörmət hissini duyulmasına kifayət edir. Beləliklə, Nəsimi, yaşadığı dövrün onun qarşısına çıxartdığı bütün əngəllərinə baxmayaraq dəyərsiz sayılan insanı ucaltmaqla yanaşı ona duyulan sevgini də ülviləşdirmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Qurani-Kərim
2. Ramiz Fəseh, Seyyid İmadəddin Nəsiminin seçilmiş bəzi şeirlərinin şərhə, Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007, 392s/
3. İmadəddin Nəsimi, Seçilmiş əsərləri, Həqq məndədir, Bakı, Kitab Klubu, 2019, 378s
4. Bünyadzadə Könül Yusif qızı, Şərq və Qərb: İlahi vəhdətdən keçən özünüdərk, Bakı, 2006, 242s.
5. Təsəvvüf nurunun iki çırağı: Mənsur Həllac və Sərrac Tusi. Bakı: “Adiloğlu nəşriyyatı”, - c. 7: – 2007, -192s.
6. Həbibbəyli İ. Böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsimi, AMEA Fəlsəfə İnstitutu, Nəsiminin Fəlsəfəsi və Ümumbəşəri Dəyərlər, Bakı, “Elm və təhsil” 2019, (s.4-25), 473s.
7. Zakir Məmmədov, Azərbaycan fəlsəfə tarixi, Bakı, Şərq-Qərb, 2006, 328s.
8. Hümətova, X. Yunus Əmrə məqalələr toplusu/ Hümətova X. – Bakı: “Elm və təhsil”, - 2012, 240s.
9. Həsənoğlu, Ə. Nəsimi “Ənəlhəqqin kökləri”/ Həsənoğlu.Ə. - Bakı: “Nurlan nəşriyyatı”, -2004. – 100s.
10. <https://www.ens.az/az/imadeddin-nesimi-yuz-min-cefa-qilsan-mene>